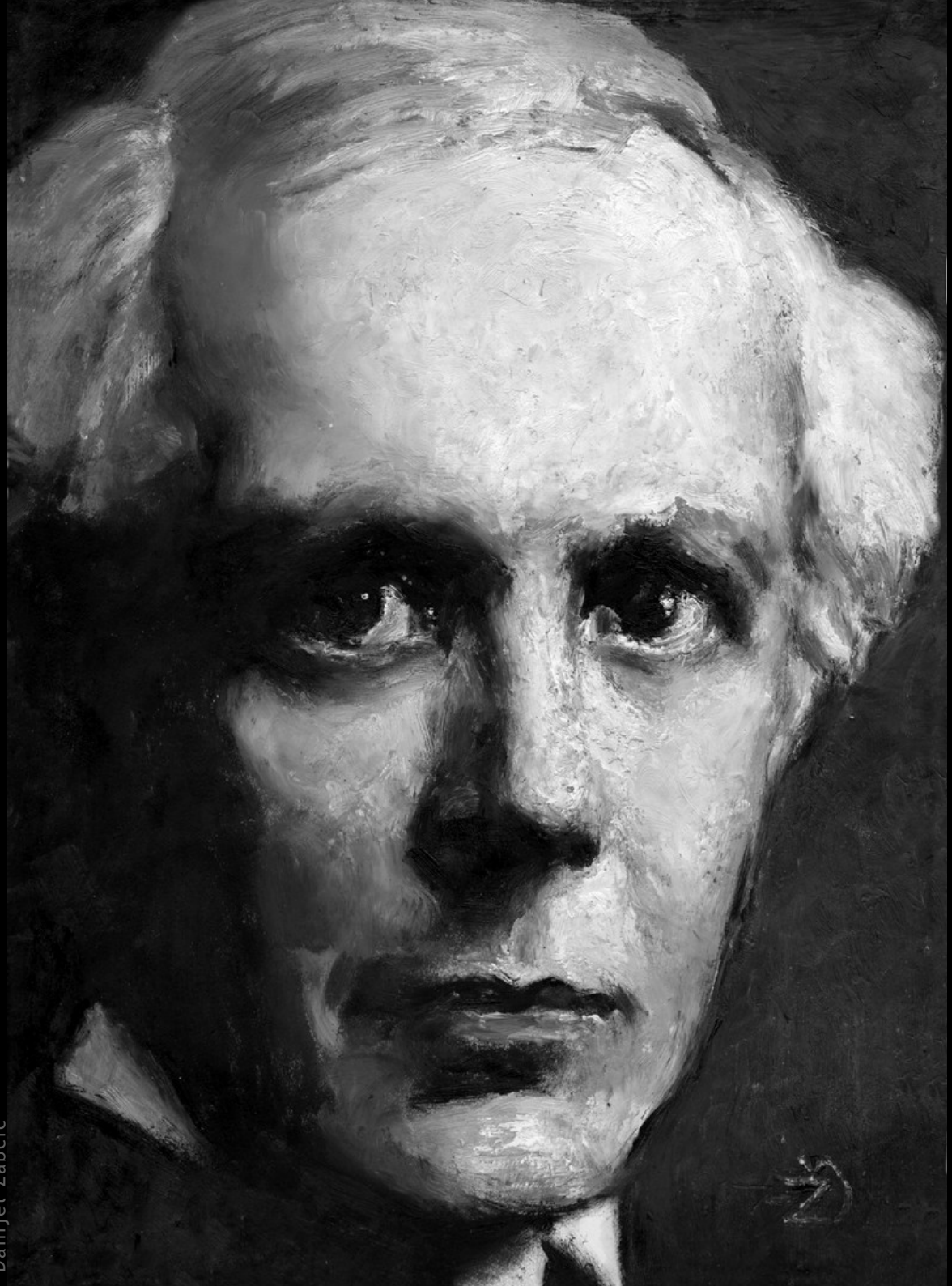

BELA
BARTOK
- scenska
glazba

đurđa otržan

Danijel Žabčić

Gledamo li prihvaćene godine praižvedbi izmiješane s godinama nastanka, slika je sljedeća: "Modrobradi" 1911. godine, "Drveni princ" 1917., a "Mandarin" 1926., pa se tada ta djela doimaju kao zasebna djela nastala u različitim razdobljima skladateljeva djelovanja. To biva naglašenije još i više time što im je i naznaka žanra drugačija; "Dvorac Modrobradog" - opera, "Drveni princ" - balet, a "Čudesni mandarin" - pantomima. Štoviše, Bartók je tek nakon izvedbe "Drvenoga princa" pokazao partituru "Dvorca Modrobradog" potencijalnim sponzorima za praižvedbu opere. Po takvom kronološkom slijedu ova se tri djela često predstavljaju kao tri vrhunca u različitim fazama stvaralaštva koje bi po ovakvom brojanju trajalo više od četvrtine stoljeća.

No, slika je, zapravo, ovakva: zbog teškoća s etnomuzikološkim istraživanjima na terenu susjednih zemalja, Bela Bartók se povukao u izolaciju i sukcesivno stvarao tri djela: "Dvorac Modrobradog", prema bajci iz XVII. stoljeća, "Drvenog princa", prema još starijoj bajci, te "Čudesnog mandarina", prema sasvim bezvremenskim motivima. I to sve od 1911. godine do kraja Prvoga svjetskog rata 1918. godine. Tu i prestaje njegova scenska aktivnost, koja se ima smatrati više odrazom njegove duboke duhovne izolacije koju je iznio u ova tri djela, dakle, iznimkom višeg reda,

nego li prioritarnim iskazom njegovog stvaralaštva. Prema riječima samog Bartóka, a ne samo riječima već i djelovanjem, njegov je prvi poziv bila etnomuzikologija. Koliko kontradiktorno, toliko i stoički strasno. Jednom je rekao da je sve što je stvorio, stvorio za Mađarsku, a drugom prilikom da je jedino želio bratstvo među narodima; no, nije jasno je li to uvjerenje ono što neke kritičare nuka da u Bartóku vide izravnog i prirodnog nasljednika Beethovena. Zašto se onda dogodila ova pojava "duboke duhovne izolacije" u tri dijela, može objasniti upravo etnomuzikološka strast, koja je jedina ostala u Bartóku sve do bolesničke postelje u New Yorku 1945. godine. Već u ranoj dobi od pet, šest godina, Bela je bio izolirano dijete, duhovno se hraneći tek majčinim sviranjem klavira, pa je sa devet i sam zapisivao vlastite plesove koje je izmišljao. No, kao mladić iskusivši odvajanje Mađarske od zemalja u kojima je do tada živio: Rumunjske i Slovačke, počeo se zanimati za glazbeno kolektivno nasljeđe okolnih naroda, jer je osjećao duboku čežnju za nekadašnjom Velikom Mađarskom koja je obuhvaćala mnoge etnose. U tome je možda i srž njegovog samoproturječja. Simfonijska pjesma "Kosuth", s jedne strane koja veliča mađarskog junaka, a s druge strane, usitnjeno glazbeno blago koje je okruživalo veliki mađarski otok. Imao je 22 godine kada se sav predao tom poslu i s 27, kad su počele nevolje, bilo je prekasno da se preorijentira ili prestane. Stoga se povukao, pred političko socijalnim preprekama, kao stoik i pesimist, u - sebe samoga. Prijatelj Bela Balasz mu je pokazao sinopsis za bajku o čudovišnom ubojici žena koji u svom dvorcu ubija svaku mladu nevjestu i novoj supruzi Juditi koja, u skladu sa simbolikom svog imena, ubija muškarca-vladara da spasi svoj narod. Ova stopljena verzija

stare bajke pružila je Bartóku oslonac za iskazivanje gotovo asocijalne antipatije prema svakoj karijeri, a u isto vrijeme ga držala uz glazbu. Mogao je ograditi sebe kao i "Modrobradog" od svijeta i sukobiti dva svjetonazora između kojih je lavirao. Jednom je bio katolik, potom ateist, da bi kasnije postao ponovo vjernik. Ima li života u posljednjoj sobi dvorca, kako želi Judita, otvarajući sve prozore i vrata dvorca da uđe svjetlost i toplina, ili je posljednja, zabranjena soba, samo hrpa žrtava, leševa naivnih duša, kako vođena optimizmom, otkriva otvarajući osmu sobu čarobnim ključem, što je odaje i "Modrobradi" doznaje za njenu provalu. Sat vremena opernog sukoba na sceni između muškarca i žene, sile i duše, slobode i ovisnosti, potpuno izravno, gotovo brutalno sučeljenje u sasvim prizemnom, ekspresionističkom drečavom stilu, ali - bez rješenja. Stoga, idemo još jednom. Partitura još nije ni sasvim gotova, a već je tu druga nijansa izolacije: strast mase za površnim i prijetvornim, lažnim, dok istina biva žrtvovana za volju frivolnosti. Bajka u kojoj princeza favorizira drvenu lutku, dok pravog, živog princa zapostavlja, tek je za nijansu svjetlija od "Dvorca Modrobradog", jer opet smo u izoliranom okruženju dvorca, tek je tiranin nešto bolje odjeven. Ruganje publici koja želi nekakvu karijeru, dok njegov pravi, iskonski posao čeka da ga obavi: sakupiti sve svjetsko folklorno blago i klasificirati ga. Ništa manje, to je Bartók vidio kao svoju životnu, a ne samo glazbenu zadaću. No, svijet tih godina ostavlja malo nade i kako je završio "Princa" (1914.-1916.), odmah nastavlja svoj gromoglasni i vrištavi komentar na svijet u kojem trpi i piše glazbu za "Čudesnog (ili čudovišnog, modrobradskog) mandarina" u kojem politički problematični Bela Balasz, opet, za usamljenog Belu stvara grubo

nacrt pakla svakodnevice; tri makroa u savezu s prostitutkom ubijaju njene klijente. Nakon seksa - smrt, ubojstvo, krv, prijevara i pljačka, siže su Balaszevi dostojni markiza de Sadea. Na Bartókov je izazov publika odgovorila "primjereno", skandalizirala se, gnušala, zabranjivala. Stvar je, zapravo, dakako, pretjerana. Nikakvom filozofijom nije Bartók prožeo svoj rad da bi se on imao čitati u smislu stava, u smislu duhovne borbe ili tehničkih problema kakve su imali Schönberg ili Stravinski. Bartók je jednostavno bio previše samoljubiv, a u sumraku svih svjetala sredinom drugog desetljeća prošloga stoljeća, okolnosti su naprosto vrvile crnom imaginacijom. No, Bartóku je manjkala distanca da napravi pravu "Lulu". A unatoč preziru prema svijetu i publici bez sluha, Bartóku se omaklo ništa manje nego stvaranje mađarske opere i tri veličanstveno precizna i muzikalna djela koja će ga nadživjeti. Slušajući zvuk neizgovorenih riječi, jer ih nije znao niti mogao oblikovati u sebi, bez književnosti, bez filozofije i na koncu, bez mašte, slušajući tek taj zvuk, njegov je duh uspio nenadmašno progovoriti tek onda kada je etnomuzikolog i patriot, stoik i pesimist Bela od umora ili samoljubne ukočenosti zašutio na trenutak, pa mu je ispod pera iskliznuo "Koncert za orkestar", a u pantomimi i baletu zapostavio riječ pjevanja, pa je stvorio dva orkestralno narativna djela koja nemaju premca u instrumentalističkoj razrađenosti.

Stoga je redosljed Bartókovih slojeva ovakav: čovjek, skladatelj i etnomuzikolog. Zbunjen, zatvoren i neprilagodljiv, asocijalan do autizma u potrazi za iskazom svih naroda, ponajviše proturječan, što ukazuje na iskrenost, makar ponekad i vrlo neprivlačnu.